

ІДЕЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПРАЦЯХ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕДАГОГІВ ХІХ – ХХ СТ.

У Національній доктрині розвитку освіти одним із пріоритетних напрямків державної політики виділяється особистісна орієнтація навчально-виховного процесу, що спонукає всю освітню галузь проводити активну роботу по його переорієнтації з традиційного на особистісно орієнтований, по розробці його теоретичної та методичної складових.

Проблема особистісно орієнтованого навчання розглядається як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями та педагогами-практиками. Зокрема загальні питання технологізації особистісно орієнтованого навчання розробляються Н.Алексеевою, Д.Белухінім, С.Кульневичем, С.Подмазінім, І.Якиманською та ін; проблеми індивідуалізації навчально-виховного процесу з урахуванням психолого-педагогічних особливостей учнів вирішують І.Бех, О.Божович, І.Вільш, С.Максименко, Л.Суботіна та ін; проведенню психолого-педагогічної діагностики учнів приділяють значної уваги Г.Берулава, О.Божович, К.Інгенкамп, Є.Стоунс та ін; проблемами особистісно орієнтованого навчання у вищій та середній школі опікуються Л.Благодаренко, М.Богданова, Р.Гришкова, В.Луценко, С.Подмазін, В.Рибалка та ін.

Але, не зважаючи на те, що ведеться велика робота щодо розробки теоретичної та методичної основ особистісно орієнтованої освіти, спадщина класиків української педагогіки в цілому, та ідеї особистісно орієнтованого навчання, які вони пропонували свого часу досліджені ще недостатньо.

Мета даної публікації проаналізувати педагогічні ідеї класиків української педагогіки щодо необхідності і доцільності організації особистісно орієнтованого навчання.

Важливо зазначити, що особистісно орієнтована педагогіка має свою історію становлення. Так, в історії педагогіки України цій проблемі приділили увагу Г.Сковорода, П.Юркевич, К.Ушинський, М.Пирогов, С.Русова, Г.Вашенко, А.Макаренко, В.Сухомлинський та ін..

Відомо, що ще видатний український педагог, поет, мандрівний філософ Г.Сковорода звертав увагу на індивідуальну природу кожного учня, на її незведенність до якихось загальних цінностей та інтересів. У своїй концепції “зродної праці” (“зродність” – це природна обдарованість людини) ним було розроблено вчення про те, що найважливіше завдання педагога полягає у розкритті здібностей кожного учня, які дала йому природа. Він вважав, що тільки на цій основі можна досягти значних успіхів як у самому педагогічному процесі, так і в його результатах, тобто зробити щасливим учня [1]. Ця ідея одержала значний розвиток у вченні його послідовника – відомого українського філософа і педагога ХІХ ст. П.Юркевича, який наголошував на розумінні людини як конкретної індивідуальності, на тому, що наше мислення, в тому числі наукове, не вичерпує собою всієї повноти духовного життя людини [13: 256–259].

Зазначимо, що розв’язання проблеми врахування у навчанні індивідуальних здібностей учня – справа нелегка тому, що кожна людина має свій психофізіологічний портрет. На цьому свого часу наголошував К.Ушинський. Він зазначав, що всі люди різні, бо немає в світі особистостей, природні темпераменти котрих були б абсолютно схожими. З огляду на це важливо зазначити, що педагогу неодмінно треба вивчати кожного свого вихованця, його психолого-фізіологічні особливості, і сприяти розвитку всього позитивного, що має школяр. Учням треба допомагати в складному процесі боротьби зі своїми негативними схильностями, адже постійна перемога над нами призводить до бажаних (позитивних) змін характеру кожної людини [9].

К.Ушинський вважав, що для реалізації цього завдання дуже важливим є створення комфортного середовища для навчання кожної дитини. “Навчання та виховання повинні становити головний інтерес життя людини, але для цього вихованця повинно оточувати

сприятливе середовище. Якщо все, що оточує дитину чи молоду людину, тягне її від навчання зовсім у протилежний бік, тоді марними будуть усі зусилля наставника нав'язати їй повагу до навчання” – писав класик [11: 348].

Ще в XIX ст. К.Ушинський звернув увагу на те, що навчання повинно виконувати розвивальну функцію. Він відмічав, що процес навчання має дві мети: формальну (розвиток розумових здібностей) і матеріальну (потреби, мотиви, інтереси, емоції дитини). Ці дві мети являють собою єдине ціле, що перетворює навчальну діяльність в особистісно-значущу. Навчання стає сенсом життя для учня, якщо ним керувати з позиції учня, реалізуючи внутрішню готовність до саморозвитку, самостійності і морального становлення [12: 22].

Видатний педагог багато уваги приділяв активній діяльності учнів у навчальному процесі, вважаючи, що учіння це “не тільки вироблення практичних умінь, необхідних у житті і праці, а й активна діяльність учня” це “перед усім розумове виховання, розвиток думки й мови” [8: 417]. На думку К.Ушинського, будь-яка здорова дитина потребує серйозної діяльності: з меншим задоволення вона грається зі своїми однолітками, аніж допомагає батькові чи матері у будь-якій серйозній справі, якщо тільки ця справа не перевищує її можливостей [10]. Учням необхідно давати якомога більше корисних і цікавих доручень, не залишаючи їм багато часу для неробства. У протилежному випадку вони можуть використати його для небажаних дорослим дій. Важливо пам'ятати, що “бездіяльність буває причиною безлічі аморальних вчинків. Якщо в якомусь закладі діти страждають від нудьги, то слід неодмінно чекати, що з'являться і злодюжки, і брехуни, і зіпсовані сластолюбці, і капосні пустуни” [8: 427].

М.Пирогов, ще у 1856р. у статті “Питання життя” писав, що метою педагогіки є виховання в людині Людини [4], це і є головним пріоритетом сучасної освіти. Його слова про єдність школи і життя не втрачають своєї актуальності і сьогодні. “Суспільство є споживачем, а школа фабрикою, яка готує товар для споживання. Запит є; варто лише вдовольнити його і обидві сторони задоволені” – говорить педагог [5: 176]. У статті “Школа і життя” він вказував на зв'язок навчання з життям, на необхідність розширення світогляду вихованців, прищеплення вміння застосовувати знання на практиці тому, що “однобоке, штучне виховання, з його тимчасовими і прикладними цілями, яке набувається в школі, рано чи пізно вступить в розлад з життям” [5: 175].

Видатний педагог звертав увагу на важливість всебічного розвитку особистості, особливо її творчих здібностей, бо це є дуже важливою потребою життя в цілому, та суспільства зокрема. У його творчості просліджується думка про те, що набуті знання, якими б прикладними вони не були, стають власним (суб'єктивним) досвідом особистості лише за умови її гармонійного розвитку.

Сьогодні гуманізація освіти виступає одним із завдань які стоять перед суспільством. Правильна реалізація цього завдання дозволить виховати громадян, здатних адаптуватися до змін, що весь час відбуваються у суспільстві. М.Пирогов писав про це так: “Людському духу, цілковито і всебічно розвиненому, притаманна схильність вживати та застосовувати ним набуте без усілякої насильницької підготовки” [5: 177].

Ідея особистісно орієнтованого навчання знаходить подальшу розробку в педагогічній системі С.Русової. Основою цієї системи було визнання індивідуальності дитини стрижнем освітнього процесу. Вона вважала за головне – розвиток індивідуальних схильностей кожного вихованця, оскільки “індивід є головним фактором, який творить соціальний прогрес, який знаходить шлях до розвитку нових форм життя” [6: 14]. Тому вчитель повинен не лише передати суму знань, а й виховати гідного громадянина. С.Русова звертала особливу увагу на те, що у процесі виховання не можна пригнічувати дитячу індивідуальність.

Прихильником індивідуального методу навчання був і Г.Ващенко, який писав, що ігнорування індивідуалізацією призводить до шаблонного навчання і виховання, за яких багато здібних дітей з оригінальною вдачею і своєрідними нахилами опускаються, здібності їх не розвиваються й кінець кінцем атрофуються, внаслідок чого гине не мало талантів. Він критикував класно-урочну систему навчання, наголошуючи на тому, що за такої системи є

небезпека орієнтації на так званого пересічного учня, адже учитель добирає дидактичний матеріал, пояснює його, дає завдання для самостійної роботи, виходячи з уявлення про знання саме такого учня. Зрозуміло, що за цих умов мусять нудитися учні здібніші і відставати учні слабші. Отже, на думку Г.Ващенко, вчителі мусять застосовувати принцип індивідуалізації навчання в умовах класно-лекційної системи. Для цього, в першу чергу, їм необхідно виробити в себе ставлення до учнів не як до безособової маси, а як до спільноти, що складається з окремих особистостей, кожна із котрих має свої особливості: свої нахили й прагнення, свій тип мислення й почувань, свій рівень розвитку знань, свій темперамент і вдачу. Класик радить ретельно вивчати своїх вихованців, відвідувати їх родини, на уроках вести за кожним спостереження, виявляти талановитих учнів та сприяти їх розвитку, допомагати відстаючим, застосовуючи при цьому диференційовані завдання [2: 93–94].

Ідеї, висловлені свого часу Г.Ващенко, не втрачають своєї актуальності і сьогодні, особливо у навчально-виховному процесі вечірньої школи тому, що саме в такій школі вчать дуже різні учні: підлітки й дорослі, зі слабкими знаннями й дуже сильні, різних професій та соціального стану.

З огляду на сказане вище набувають особливого значення погляди А.Макаренка. Він підкреслював, що “метою індивідуального виховання є визначення й розвиток особистих здібностей і спрямувань” [3: 120]. Видатний педагог вважав, що вчителю треба не лише фіксувати знання дитини, а й мати чітке уявлення, як можуть реалізуватися її здібності. Для цього вчитель повинен мати програму розвитку людської особистості, розраховану на кожного окремого вихованця, а інакше доведеться жертвувати “індивідуальною привабливістю, своєрідністю, особливою красою особистості” [3: 38].

Індивідуальний підхід до вихованців у комуні ім. Ф.Е. Дзержинського реалізувався як під час виховання, так і під час навчання. З цією метою створювалися диференційовані програми для різних категорій підлітків. Серед них: програма ліквідації неграмотності, програма з розвитку тих, хто вже вчиться, програма спеціальної підготовки найбільш здібних учнів до вступу в технікум чи робфак.

А. Макаренко також враховував й індивідуальний темп навчання кожного учня залежно від рівня його розвитку та потенційних можливостей. Прикладом цього є навчальний процес у комуні ім. Ф.Е. Дзержинського. Низький рівень знань комунарів змусив педагога переглянути навчальні програми, і “визначити той шлях навчання, який був би доцільним для кожного окремого комунара”. Для допомоги тим комунарам, що відставали в навчанні, він запровадив “інститут кращих комунарів”, активізував індивідуальну роботу в предметних гуртках [3: 167].

Під час навчання комунари періодично отримували анкету із запитанням: “Про що я хочу дізнатися ближчим часом?”. Аналіз їх відповідей давав змогу планувати подальшу роботу. Вихователі обирали теми, які були затверджені радою вчителів. Обрані теми детально розроблялися і реалізувалися протягом певного часу колективом, до складу якого входили 1–2 вихователі та 10–20 вихованців.

Такий підхід до навчання можна назвати дослідницьким. Він є дуже актуальним при особистісно орієнтованому навчанні, адже знання, набуті у процесі активної діяльності, значно міцніші і зберігаються у пам’яті довше.

Особливої уваги, з огляду досліджуваної теми, заслуговують роботи В.Сухомлинського.

Його педагогічна спадщина пронизана ідеєю особистісно орієнтованого навчання і виховання, а у працях знайшли відображення майже всі положення цієї технології.

Вся система поглядів видатного педагога базується на положенні про неповторність кожної особистості. “Кожна людина – це світ, який з нею народжується і з нею вмирає” – писав В.Сухомлинський [7: 97]. Він вважав, що неповторність проявляється у всьому (задатках, талантах, характері), а для вчителя головне виявити здібності учнів і допомогти їх розвинути. Василь Олександрович звертав увагу на те, що немає нездібних дітей, а за вмiлого виховання кожна дитина здатна проявити свій неповторний талант. Він закликав

вчителів – дати радість успіху в розумовій праці кожному учневі. Але для цього необхідно розкрити сили й можливості вихованця, “відкрити ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершин, виявити себе, заявити про своє “Я”, черпати сили з джерела людської гідності, почувати себе не обділеним, а духовно багатим” [7: 73]. Реалізувати вищезазначене можна перейшовши до індивідуалізації навчання як в змісті розумової праці (в характері завдань), так і в часі.

В.Сухомлинський ефективно впроваджував індивідуальний і диференційований підходи у навчально-виховному процесі Павлівської середньої школи. Прикладом цього є поділ учнів класу на групи відповідно до їх розумових здібностей (перша група – найсильніші учні, п’ята – найслабші). Завдання для кожної групи добиралися з урахуванням цього поділу: для першої групи – завдання підвищеної складності, творчі, для наступних груп складність завдань поступово знижувалася, для останньої – підбиралися завдання тієї складності, які вони зможуть виконати. Головне, що “при такому підході всі учні просуватимуться вперед – одні швидше, інші повільніше” – писав Василь Олександрович [7: 438].

Видатний педагог наголошував на тому, що добрих результатів у навчанні можна досягти лише завдяки наполегливій, творчій праці. “Єдність праці й думки, діяльності й слова в системі вивчення ... – це один із наріжних каменів, на яких тримається школа як осередок думки ” – зазначав він [7: 471]. Отже, вчитель повинен виступати не в ролі передавача готових знань, а у ролі помічника учнів у процесі їх самостійного, творчого здобуття, де кожен може проявитися як особистість, стати творцем.

Як і М.Пирогов, який вважав за необхідне розвивати в школярів здатність адаптуватися до змін у суспільстві, В.Сухомлинський також звертав на це увагу. На його думку, не слід запевняти учнів у тому, що всі знання набуті в школі будуть обов’язково використані ними в житті. Адже не все, що вивчається в середній загальноосвітній школі, має прямий зв’язок з працею на виробництві. Він вказував на те, що в значній мірі цей зв’язок непрямий. Отже, завдання вчителя розвинути в вихованців здатність творчо мислити, пізнавати світ – природу, працю, людину, і в подальшій трудовій діяльності використовувати ці здібності [7: 81].

В.Сухомлинський у своїх працях наголошував на важливості мудрого педагогічного впливу на тендітні учнівські душі. Він закликав всіх вихователів проявляти до вихованців любов, доброту, чуйність, турботу, тактовність. Це особливо стосується тих учнів, які мають обмежені здібності до навчання. Працюючи з цими дітьми педагог повинен “не придушити й зламати, а підняти й підтримати, не знеособити внутрішні духовні сили..., а утвердити почуття власної гідності ” – зауважував класик [7: 643].

Отже, проведений теоретичний аналіз педагогічної спадщини Г.Сковороди, П.Юркевича, К.Ушинського, М.Пирогова, С.Русової, Г.Ващенко, А.Макаренка, В.Сухомлинського, показав, що в їх роботах розглядалися ідеї, які можуть бути прийняті за основу концепції особистісно орієнтованого навчання. До них відносять ідеї: всебічного розвитку особистості, визнання дитини головною дійовою особою навчально-виховного процесу, індивідуалізації та диференціації навчання, зв’язок навчання з життям, створення комфортного середовища, діяльнісного підходу до навчання.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої нами проблеми і передбачає подальший пошук, який може бути пов’язаний, наприклад, з проблемою визначення шляхів запровадження ідей видатних педагогів в практику роботи сучасної вечірньої загальноосвітньої школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Береза Б. Особистісно орієнтоване навчання: за порадою до Сковороди // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – №6. – С. 14–20.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – Видання перше. – К.: Українська видавнича спілка, 1997. – 441с.

3. Макаренко А.С. Сочинения: В 8 т. – М.: Педагогика, 1983 – 1985.
4. Пирогов Н.И. Вопросы жизни // Избранные педагогические сочинения. М.: УчПедГиз, 1953. – С. 56–71.
5. Пирогов Н.И. Школа и жизнь // Избранные педагогические сочинения. М.: УчПедГиз, 1953. – С. 172–177.
6. Русова С. Нова школа соціального виховання // Український освітній журнал. – 1994. – № 1. – С. 14–15.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976.
8. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.2. – С. 192 – 441.
9. Ушинський К.Д. О народности и общественном воспитании // Собрание починений: В 11-ти томах. – М.-Л., 1948–1950. – Т.2. – С. 149–160.
10. Ушинський К.Д. Родное слово. Книга для учащихся // Собрание сочинений: В 11-ти томах. – М.-Л., 1948–1950. – Т.6. – С.247–251.
11. Ушинський К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении // Собрание сочинений: В 11-ти томах. – М.-Л., 1948–1950. – Т.2. – С.335–360.
12. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания: опыт педагогической антропологии // Собр. сочинений в 11-ти томах. – Т. 8. – М., 1950. – 287 с.
13. Юркевич П. Історія філософії України. – К.: Освіта., 1994. – 259 с.

УДК 37.035.3 (091)

Гедвілло О.І., Блах В.С.

Д.О.ТХОРЖЕВСЬКИЙ – ФУНДАТОР ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ НА УКРАЇНІ

Серед досліджень педагогічного спрямування особливе місце займають історико-педагогічні розвідки. Вони присвячені, як правило, вивченню науково-педагогічного досвіду та літературної спадщини персоналій, які внесли значний внесок в історію розвитку освіти та шкільництва.

Загальнонаукове та теоретичне значення для історії педагогіки України мають праці М.Левківського, О.Пометун, О.Сухомлинської, М.Ярмаченка та ін., а також роботи, в яких йдеться про історію розвитку трудового навчання (А.Вихрущ, В.Мадзігон, В.Сидоренко та ін.).

Науковці приділили значну увагу дослідженню різних етапів становлення трудової підготовки молоді в нашій країні, розглянули внесок окремих персоналій у розвиток даної справи. Однак аналіз науково-педагогічних досліджень вітчизняних учених доводить, що ґрунтовних наукових розвідок щодо просвітницької діяльності та освітньої спадщини Д.О.Тхоржевського, майже немає. У той самий час коло питань, які досліджував Дмитро Олександрович, надзвичайно багатоаспектне.

Тому метою нашого дослідження є вивчення та аналіз просвітницької діяльності та науково-педагогічної спадщини фундатора трудового навчання на Україні, доктора педагогічних наук, професора Д.О.Тхоржевського.

Слід зауважити, що серед видатних українських освітніх діячів другої половини ХХ ст. особистість Дмитра Олександровича Тхоржевського (1930–2002) виділяється. Талановитий вчений, просвітник, теоретик трудового навчання і виховання, автор багатьох наукових праць назавжди увійшов в історію освіти нашої країни.

Д.О.Тхоржевський народився в Києві, рано залишившись без батьків, виховувався спочатку у бабусі, а потім у родичів. Після закінчення у 1945 р. семи класів, Дмитро продовжив навчання у вечірній школі, а потім у Київському індустріальному технікумі трудових резервів, який закінчив з відзнакою. А далі було навчання у Київському політехнічному інституті, після закінчення якого у 1955 р. Дмитро Олександрович отримав